

els qui pretenien evadir-se comptaren amb l'ajut de xarxes d'evasió on treballaven els passadors, coneixedors del medi i dels camins i que, per ideals, per motius econòmics o simplement per solidaritat, s'implicaren en l'ajut a aquestes persones en perill.

Malgrat la important tasca dels passadors, la major part dels evadits eren detinguts només arribar a Espanya i internats en presons i camps de concentració o allotjats en establiments hotelers. A la demarcació de Lleida se'ls conduïa a les presons de Vielha, Tremp, Sort i la Seu d'Urgell i, tot seguit, eren traslladats a la ciutat de Lleida. Els homes entre els 20 i els 40 anys eren ingressats a la presó habilitada al Seminari Vell i, posteriorment, al camp de concentració de Miranda de Ebro (Burgos). Els qui restaven lliures, i les dones i els nens, eren traslladats a Barcelona, Madrid o al balneari de Rocallaura mentre se'ls autoritzava a abandonar Espanya.

La població de Sort tindrà un protagonisme especial en aquest episodi. A Sort es conduïa els detinguts en els passos fronterers del Pallars Sobirà i, a la major part dels qui ho havien estat a la Val d'Aran i que estaven en trànsit cap a Lleida. Entre 1939 i 1944 s'ha documentat que passaren per la seua presó almenys 2.660 refugiats, uns cinc-cents dels quals podien ser jueus, i entre els quals hi havia cent cinquanta dones i infants. Alguns privilegiats pogueren allotjar-se a l'Hotel Pessets i a la fonda Burrella a càrrec dels consolats aliats o d'organitzacions d'ajut als jueus.

Durant l'any 2014, la Diputació de Lleida ha impulsat el projecte "Perseguits i Salvats" per tal de recuperar, posar en valor i senyalitzar diversos itineraris d'evasió de refugiats jueus al Pirineu de Lleida. En concret, s'ha seleccionat un itinerari per comarca que inclou una ruta transfronterera i diversos llocs d'estada com bordes, presons i hotels. La senyalització s'ha fet amb senyals direccionals per marcar els camins a la muntanya i cartelleres explicatives als llocs de referència. A la vegada, s'han habilitat diferents punts informatius a les capitals de comarca. Aquesta actuació s'emmarca dins un projecte més ampli en què es vol potenciar el turisme israelià, que actualment és un dels més actius al Pirineu de Lleida, i les relacions econòmiques i comercials amb Israel. Les quatre rutes i punts senyalitzats són les següents:

Ruta Pirineu Val d'Aran – Alta Ribagorça. S'ha senyalitzat Pont de Rei, Canejan, Les, Bossòst, Es Bòrdes, Montgarri, Vielha, Port de la Bonaigua i el túnel de Vielha. Passat el túnel, l'itinerari s'ha completat amb diversos escenaris de l'Alta Ribagorça: Senet, Vilaller i Pont de Suert. El punt d'informació d'aquesta ruta s'ha instal·lat al Museu d'Aran.

Ruta Pirineu Pallars Sobirà. El camí parteix d'Aulus-les-Bains (Ariège) i arriba al Pallars Sobirà per la muntanya de Lladorre, a través del port de Guiló. Els punts senyalitzats són: Tavascan, Ribera de Cardós, Llavorsí i Sort. La presó-museu de Sort ha esdevingut el punt central de l'explicació museogràfica d'aquest episodi històric. Finalment, s'ha ubicat un punt d'informació a l'Epícentre de Tremp.

Ruta Pirineu Alt Urgell. La ruta parteix de la Rabassa (Andorra) i arriba a Bescaran. Els punts senyalitzats són a Bescaran, Estamariu i la Seu d'Urgell, on s'ha instal·lat un punt informatiu a l'Espai Ermengol.

Ruta Pirineu Cerdanya. L'itinerari recorre el camí que des d'Escaldes Engordany (Andorra) creua a l'Alt Urgell a través del coll de Perafita. La senyalització inclou cartelleres informatives a Arànsér, Lles i Martinet.

1. Per saber-ne més, vegeu Josep CALVET, *Les muntanyes de la llibertat*, Barcelona, L'Avenç, 2008.

Jesús Alturo

Fotos: Arxiu personal de Jesús Alturo

Record d'Ignasi M. Puig i Ferrater

historiador del Pallars

(Text llegit al monestir de Gerri el 10 d'agost de 2014)

Ignasi M. Puig i Ferrater.

Permeteu-me que comenci les meues paraules manifestant la meua profunda emoció i gran goig per veure que un bon amic, en qui penso sovint, és recordat i apreciat en una terra que ell es va fer seua estimant-la i estudiant-la i que és també la de la meua infància, la dels meus pares i la de tota la meua família. Les contrades pirenaïques van atreure l'atenció de l'amic Ignasi M. Puig i Ferrater des dels inicis de la seua abnegada dedicació a la recerca històrica. No sols la seua tesi doctoral, la seua magna obra, va versar sobre l'important monestir que avui ens acull en la seua magnífica església, sinó que també va tractar, analitzant-la i editant-la, sobre la documentació altmedieval del monestir de Lavaix, que va donar vida i créixer alhora a redós del meu poble de naixença, el Pont de Suert. L'Ignasi seguia així les petjades del gran Ramon d'Abadal sota la direcció dels seu mestre, que més endavant també ho hauria de ser meu, el també gran Anscari Manuel Mundó.

Vaig conèixer l'Ignasi a la Universitat Autònoma de Barcelona. Ell portava ja uns tres anys treballant en la seua tesi i jo l'acabava de començar. Ens vam fer amics de seguida. Suposo que els meus orígens muntanyencs i les seues afeccions per aquestes comarques hi devien ajudar. Però la veritat és que fer-se amic de l'Ignasi no era gens difícil. El seu tarannà cordial fins a l'afecte, amable fins a l'acolliment i atent fins a la generositat, el feia proper i bonhomí, i generava una gran confiança. Prou ho vaig constatar quan, atret també jo pels temes medievals, li consultava alguns dubtes paleogràfics i ell me'n plantejava de

filològics. Poc em podia imaginar llavors que alguns anys després seguiria les seues passes pel terreny de la paleografia.

L'Ignasi, home de profundes conviccions religioses i de viva consciència social, havia rebut una excel·lent formació humanística ja a l'escola i amb la seua diligència i afany la va completar perfectament a la universitat, on va trobar el mestratge i la guia segura d'Anscari M. Mundó i Marcet. Sé del cert el grau de compenetració i de mútua estima entre mestre i deixeble, que es va materialitzar també en una bona amistat i en la publicació d'unes obres ben dirigides i ben executades, les de l'Ignasi, que

encara avui susciten admiració. I és que la feina ben feta no envelleix; més en estudis de naturalesa positivista on les dades, si són ben recollides, perduren, mentre que les teories solen deixar pas a d'altres teories; i és que sovint la veritat històrica és només una pausa que es pren el dubte.

Recordar ara la rica producció erudita de l'Ignasi ni cal, perquè ens és prou coneguda, ni és convenient, perquè és molt llarga. I això que l'Ignasi va tenir una vida curta: ens va deixar amb només 32 anys. Però, malgrat les dificultats de la seua salut fràgil, va fer un bon ús dels talents que Déu li havia donat, i amb una dedicació sense defallir va dur a terme un intens treball d'estudi i d'investigació, centrat preferentment en temes pallaresos. I ho va fer en un temps en què no es disposava de les facilitats d'avui. Alguna vegada ens havíem trobat en un pis, crec recordar

que del carrer de la República Argentina, de Barcelona, on es tancava per a elaborar els seus estudis. Aquí les seues notes, preses sovint en paperetes de propaganda, que eren reaprofitades i ordenades en caps de sabates, prenien forma escrita gràcies a una Hispano Olivetti de rítmic i sonor teclejat. No hi havia ordinadors llavors i passar a màquina una tesi com la de l'Ignasi representava gastar rius de tinta, però també de típlex, a més d'una quantitat notable de

paper carbó per assegurar les còpies! En aquells dies, un error tipogràfic es pagava car, perquè obligava a una reorganització i, de vegades, reescriptura, de tota la part ja escrita. Jo mateix en sabia donar detall, d'aquestes penoses equivocacions!

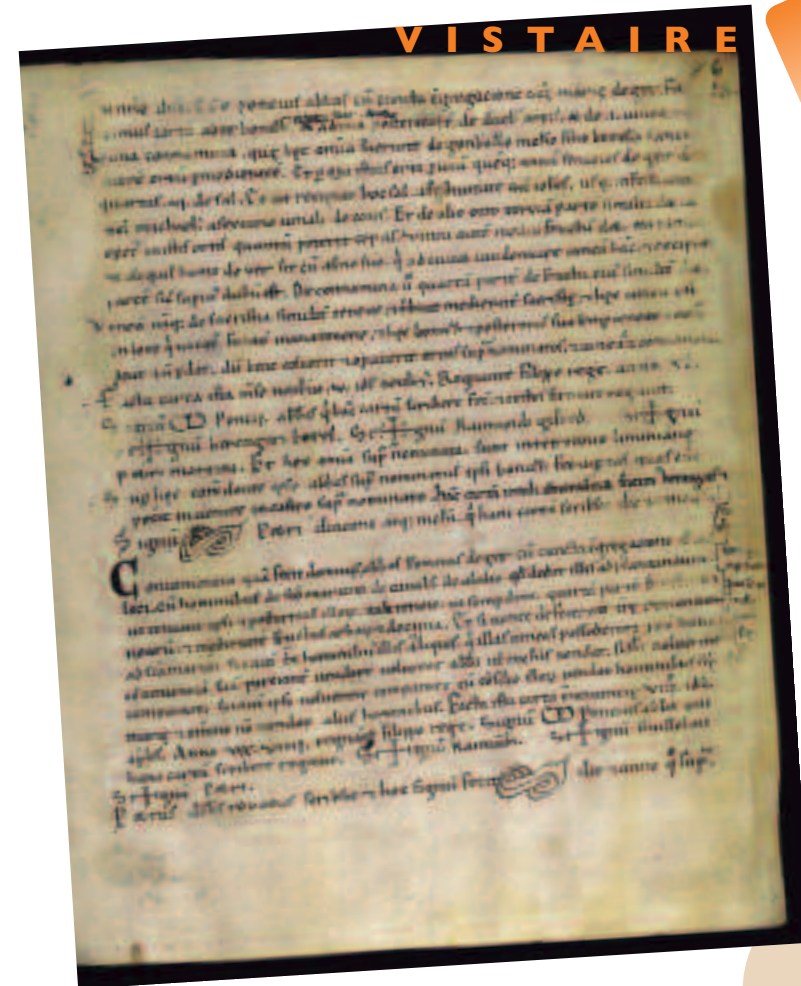
L'Ignasi, sempre delicat en la censura dels errors aliens i humil en la presentació dels propis encerts, tenia la capacitat de saber espré-

mer fins a l'exhaustivitat la documentació laboriosament recollida per ell mateix per tal d'extreure'n tota la informació possible. No se cenyia a insípides anàlisis econòmiques ni a àrides qüestions cronològiques. Prou sabia que, malgrat la naturalesa majoritàriament de caràcter jurídic i administratiu que s'ha conservat dels monestirs, els monjos no es limitaven a comprar i vendre vinyes. També tenien vida espiritual i cultural. I, en els temps medievals, la cultura estava arrecerada només dins els murs de les catedrals i dels monestirs; fora d'ells, la gent era majoritàriament il·letrada, com ens ho recorden els mateixos documents de l'època que parlen de l'analfabetisme com una característica dels laics, "sicut mos laicorum est", i fins i tot de la societat en general, "sicut mos huius patriae est". I aquesta particularitat feia que, llavors, no hi hagués diferències notables entre el nivell cultural de les ciutats i de les muntanyes, si aquestes donaven aixopluc a algun cenobi; més si era important, com és el cas del de Gerri. Vegem-ne un sol exemple, en què podem constatar la qualitat gramatical i literària d'un escrit conservat només en la transcripció que en va fer Francesc Llobet i incorporada, naturalment, per l'Ignasi en el seu diplomatar. Es tracta d'un document que és la donació que, el 5 d'agost de l'any 1011, fa avui mil tres anys i cinc dies, féu el comte Guillem II, l'iniciador de la dinastia comtal del Pallars Sobirà, al monestir de Gerri del castell d'Aransal i de les viles dels dos Aransals i de Vila-rubla, a més de les viles i esglésies de Sant Joan de Solans i de Sant Sadurní i Sant Licer de Buseu.

Posà per escrit aquest diploma el prevere Abdala, que l'encapçalà amb una original invocació, "Sub Trinitatis alme honore" (sota l'honor de la nutricia Trinitat), en comptes de la fórmula més usual i prosaica "In Dei nomine" (en nom de Déu). I explicava els motius que mogueren el comte de Pallars a tal acció en aquests termes:

"Ego, Guilelmus, comes et marchio, dum residerem in Paliarensi regione, ad celorum regnum ascensum spiratione diuina compunctus, cepi tractare de statu Sancte Dei Ecclesie et qualiter per ueram conuersionem peccatorum eternorum adipisci potest beatitudo premiorum, quia per Ieremiam diuina uox nos admonet: Super uias state et uidete et de semitis antiquis interrogate uel uiam bonam ambulate, et inuenietis requiem" (Ier, 6, 16).

"Jo, Guillem, comte i marquès, mentre residia a la regió del Pallars, agullonat per inspiració divina per arribar al regne dels cels, vaig

Cartoral de Santa Maria de Gerri, Biblioteca de Catalunya, ms. 1619.

començar a ocupar-me de la situació de la Santa Església de Déu i de com per mitjà de la vertadera renúncia als pecats hom pot aconseguir el tresor dels premis eterns, perquè la veu divina ens ensenya per mitjà de Jeremies: 'Atureu-vos sobre els camins, i esguardau, i pregunteu pels viaransys d'altre temps i camineu pel camí dreturer i hi trobareu el repòs'".

"Cum consensu fratrum meorum atque nobilium fidelium nostrorum disposui in corde meo de rebus meis donare domui Sancte Marie uel Sancti Vincentii et Sancti Mikahelis et Sancti Petri Sanctique Iohannis, quorum altaria sita sunt in comitatu Palariensi, in loco qui dicitur Gerris, super flumen Nocharie. Idcircho optuli omnipotenti Deo et ecclesiis supradictis de rebus meis propriis".

"Amb l'assentiment dels meus germans i dels nostres nobles fidels he disposat en l'interior del meu cor de fer donació dels meus béns a l'església de Santa Maria o de Sant Vicenç, i de Sant Miquel, Sant Pere i Sant Joan, els altars dels quals són emplaçats al comtat del Pallars,

Monestir de Santa Maria de Gerri.

al lloc anomenat Gerri, sobre el riu Noguera. Per això he fet ofrena a Déu omnipotent i a les esglésies sobredites dels meus béns propis”.

I prosseguia especificant el seu donatiu: “Istas namque uillas supradictas cum censibus et curialibus rebus atque priuatis unde consuetum est ponere cauallos uel in archa publica functionem persoluere tam comiti quam uicario et omne quod consuetum est haberi tam de domenicis quam de feualibus”.

“Aquestes viles sobre-dites amb els censos i béns curials i privats pels quals és consuetud d’aportar cavalls o pagar els tributs a les arque públiques, tant per al comte com per al veguer, i tot el que s’acostuma de tenir obligació en possessions senyorials o feudals”.

I ho dona tot “ut tam iste presens abbas quam alii, successoris eius, legitime et perpetualiter secundum regularem morem et decreta canonum ad proprios usus, sicuti uoluerint, digne expendendi et possidendi sine ullius blandimento habeant licentiam nullique liceat ledere uel fedare hec aut exinde uel in aliquo minuire”.

“Per tal que tant aquest present abat com els altres, successors seus, tinguin llicència d’usar-ne dignament i de posseir-los sense impediment de ningú de manera legítima i a perpetuïtat segons el costum de la regla i els decrets dels canons tal com vulguin per al propi ús, i a ningú no li sigui llegut de lesionar o violar aquests drets, o, després d’ara, si es volia, minvar-los en res”.

I amenaçava: “Si autem euenerit —quod absit— ut ullus homo mente improba aut temerario ausu concessum uel donationem nostram cupiat inrumpere, nullo modo ualeat uendicare, sed componat predicto cenobio auri libras centum et maneant extorres a liminibus Sancte Dei Ecclesie et subiaceat canonice pene et hec que decernimus in perpetuum maneant firma”.

“Si s’esdevenia, però —Déu nos en

La mare d’Ignasi M. Puig davant l’ofrena floral camí del monestir.

guard!—, que algun home amb ment improba o gosadia temerària desitjava escometre la nostra concessió o donació, que de cap manera no pugui reclamar-la i indemnitzar al predit cenobi amb cent lliures d’or i romangui desterrat dels confins de la Santa Església de Déu i se sotmeti a la pena canònica, i el que prescrivim romangui ferm perpètuament”.

I, finalment, data el document: “Acta quippe fuit iam dicta carta elemosinaria et donationis nonis augusti anno siquidem XIII regni Roberti regis”.

“Fou feta certament la susdita carta benèfica i de donació les nones d’agost de l’any catorzè, sí, del regnat del rei Robert”.

Aquest text, certament, és senzill, però, sens dubte, clar i gramaticalment del tot correcte; no era gens freqüent de trobar textos redactats amb aquesta nitidesa a l’època, el que demostra, fefaentment, el bon nivell gramatical i de retop cultural del sacerdot Abdala. A fe que en sabia, de llatí, aquest eclesiàstic del Pallars! I els seus escrits, que segueixen formulismes anteriors i els milloren, seran al seu torn imitats i fins copiats servilment i admirativa al peu de la lletra; com ho féu el monjo Miró de Gerri el 29 d’agost de 1099. I és que les seues composicions res no tenien a envejar als millors textos de la mena redactats en qualsevol altre monestir català del moment, l’abusivament enaltit de Santa Maria de Ripoll inclòs, ni en cap alta catedral.

És de ben nascuts ser agraïts. I tots els medievalistes i tots els pirinencs fem bé de ser-ho amb l’Ignasi M. Puig i Ferrater, recordant avui la seua personalitat enriquida amb totes aquelles qualitats humanes que permeten de qualificar algú amb el major títol a què un hom pot aspirar, el de bona persona, i rememorant la seua obra, fonamentada en el rigor, basada en l’exigència i sustentada en l’estimació.

Faci el Cel que ens puguem tornar a trobar!

Abdala

Noèlia Motlló

Fotos: Santiago Seró

Una llengua modèlica per a cada model de llengua

Aproximació a la guia d’usos per a l’estàndard oral pallarès

Tot sovint sentim a parlar de l’estàndard com un terme que “existeix” en singular: català estàndard *versus* català col·loquial, estàndard escrit al costat d’estàndard oral, etc. Quan en realitat hi ha i hi pot haver diversos estàndards orals. L’efectivitat de cadascun dels models rau en el sentit comú: en cada situació comunicativa i segons els tipus d’elements que intervenen en el procés comunicatiu (emissor, receptor, canal, etc.) caldrà trobar la fórmula d’estàndard que millor s’hi adiga en cada cas.

El receptor espera de l’emissor un tipus de discurs més o menys determinat en funció del motiu que el mou a participar en el procés comunicatiu. És així que no admetrà que un periodista del Telenotícies Vespre s’expressi com un cambrer de taverna malgrat que els locutors d’esdeveniments esportius poden amanir molt la pròpia locució si no volen perdre audiència. L’emissor adapta contínuament el missatge en funció del receptor quan vol ésser comprès, resultar convincent, captar l’atenció, etc.

Ens plantejem que un estàndard oral hauria de confirmar les premisses següents:

- Constitueix un recurs, no una imposició.
- És flexible i dinàmic en tant que conté solucions acumulatives i alternatives.
- Compleix les funcions de comprensió i d’instrument.
- És igualment útil per a tots els parlants.

